

Некаторыя асаблівасці ўжывання лічэбнікаў

? Што трэба ведаць пра змяненне лічэбнікаў два, абодва, дзве, абедзве, тры, чатыры?

Лічэбнікі **два, абодва, дзве, абедзве** маюць дзве асновы **ва ўсіх** склонах – **цвёрдую**, калі ўжываюцца з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду, і **мяккую**, калі ўжываюцца з назоўнікамі жаночага роду: *Н. два сталы, абодва вучні; дзве сястры, абедзве вучаніцы; Р. двух сталоў, абодвух вучняў; дзвюх сяцёр, абедзвюх вучаніц; Д. двум сталам, абодвум вучням; дзвюм сёстрам, абедзвюм вучаніцам.*

Звярніце ўвагу, што ў рускай мове лічэбнікі **два, дзве** маюць родавае адрозненне **толькі ў** назоўным і вінавальным склонах: *И.п. два мальчика и две девочки; Р.п. двух мальчиков и двух девочек; Д.п. двум мальчикам и двум девочкам* і г.д.

Першая частка складанага лічэбніка **дзвесце** ў назоўным і вінавальным склонах выступае ў форме жаночага роду (мяккая аснова), у астатніх склонах – прымае форму мужчынскага роду (цвёрдая аснова): *Н. дзвесце, Р. двухсот, Д. двумстам, В. дзвесце* і г.д.

Лічэбнікі **два, абодва, дзве, абедзве, тры, чатыры** ў творным склоне заканчваюцца на **–ма**: *двума, абодвума, дзвюма, абедзвюма, трыма, чатырма.*

Лічэбнік **абое** змяняецца, як лічэбнік двое. Побач з формамі *абайх, абайм, абаймі* сустракаюцца і формы *абойх, абойм, абоймі*, але перавага аддаецца першым формам, з націскным **і**.

? Як спалучаюцца з назоўнікамі лічэбнікі два, абодва, дзве, абедзве, тры, чатыры?

Пры лічэбніках **два, дзве, абодва, абедзве, тры, чатыры** назоўнікі ў назоўным і вінавальным склонах маюць форму **назоўнага склону множнага ліку**: *два гарады, абодва сталы, тры званы, чатыры дні* (параўн. у рускай мове: *два города, оба стола, три звена, четыре дня*). Пры ўсіх астатніх лічэбніках (пяць, шэсць і г.д.), акрамя састаўных, якія заканчваюцца на адзін, два, тры, чатыры, – форму роднага склону множнага ліку: *пяць брыгад, сорак сем кніг*. Прыметнікі, дзеепрыметнікі, парадкавыя лічэбнікі, займеннікі, якія ўжываюцца разам з назоўнікам у такім колькасна-іменным словазлучэнні, дапасуюцца да назоўніка: *два першыя тыдні, дзве цікавыя сустрэчы, тры вымытыя акны* (Н. склон, мн. лік); *пяць прыемных сустрэч, шэсць халодных дзён* (Р. склон, мн. лік). Форму назоўнага склону множнага ліку маюць такія азначэнні і тады, калі знаходзяцца ў прэпазіцыі да лічэбнікаў: *апошнія дваццаць кіламетраў, няпоўныя два месяцы, першыя трыццаць год*. Праўда, у моўнай практыцы іншы раз сустракаецца форма

роднага склону азначэнняў *цэлы, поўны, добры, які: цэлых тры дні, добрых чатыры гадзіны*.

Лічэбнік **абое** ўжываецца, калі гутарка ідзе пра асоб мужчынскага і жаночага полу разам: *Хлопчык пачакаў сястрычку, і абое памчаліся ў грыбы*.

? Як чытаюцца і спалучаюцца з назоўнікамі дробавыя лічэбнікі?

Калі першая частка (лічнік) дробавага лічэбніка – словы **два, тры, чатыры**, то другая частка (назоўнік) мае форму *назоўнага склону* множнага ліку: *дзе пятыя, тры шостыя, чатыры сёмыя*. Калі ж першая частка дробавага лічэбніка – словы **пяць, шэсць** і вышэй, то другая частка мае форму роднага склону множнага ліку: *пяць шостых, сем восьмых, шэсць дзясятых* (параўн. у рускай мове, дзе другая частка дробавага лічэбніка заўсёды мае форму роднага склону: *две пятых, три шестых, семь восьмых*).

Лічэбнік **паўтара** ўжываецца пры назоўніках мужчынскага і ніякага роду, **паўтары** – пры назоўніках жаночага роду: *паўтара кілаграма, паўтара вядра, паўтары гадзіны*. Лічэбнікі паўтара і паўтары не змяняюцца, ва ўсіх склонах маюць адну форму. Назоўнікі пры іх у назоўным і вінавальным склонах маюць форму роднага склону адзіночнага ліку: *паўтара літра, паўтары тоны*, ва ўсіх астатніх склонах гэтыя лічэбнікі дапасуюцца да назоўнікаў у множным ліку: *паўтара літрам, паўтары тонам; паўтара літрамі, паўтары тонамі*. У родным склоне дапускаюцца дзве формы назоўнікаў – адзіночнага і множнага ліку: *паўтара літра і паўтара літраў, паўтары тоны і паўтары тонаў*.

У спалучэннях з дробавымі лічэбнікамі, якія абазначаюць змешаны лік, назоўнікам кіруе дробная, а не цэлая частка, якая патрабуе пасля сябе назоўніка роднага склону адзіночнага ліку: *пяць цэлых і сем дзясятых кілаграма* (а не кілаграмаў).

? Як перадаецца прыблізная колькасць?

Для абазначэння адлегласці ў беларускай мове выкарыстоўваецца спалучэнне лічэбніка з назоўнікам з прыназоўнікам **за**: *за два метры ад дарогі, за восем кіламетраў ад вёскі* (параўн. у рускай мове: *в двух метрах от дороги, в восьми километрах от деревни*).

Для выражэння прыблізнай колькасці выкарыстоўваюцца:

- спалучэнне лічэбніка са словамі *больш за, больш як, больш чым, менш за, менш як, менш чым*: *больш за пятнаццаць працэнтаў, менш як тры гадзіны*;
- спалучэнне двух лічэбнікаў: *два-тры тыдні, сем-восем кніг*;
- адваротны парадак слоў: *гадоў шэсць, кусты чатыры*;

- спалучэнне лічэбніка з назоўнікамі з прыназоўнікамі **каля, пад, з, за**: *каля дзвюх гадзін, гадоў пад сорок, хвіліны з чатыры, кіламетраў за восем.*

Няпэўную колькасць выражаюць таксама няпэўна-колькасныя словы: **шмат, многа, мала, трохі, крыху**; назоўнікі тыпу **процьма, безліч, мора**; фразеалагізмы: *кот наплакаў, куры не клююць* і інш.

? Што трэба ведаць пра ўжыванне лічэбнікаў у складаных словах?

- У складаных парадкавых лічэбніках першая частка ў большасці выпадкаў ужываецца ў форме роднага склону: *двухсоты, чатырохсоты, сямімільённы, двухтысячны.*
- У складаным слове, якое пачынаецца з састаўнога лічэбніка вышэй за тысячу, назва першага ліку застаецца нязменнай, а ўсе астатнія лічэбнікі маюць форму роднага склону: *дзевятсоттрасотвасьмідзесяцікіламетровая адлегласць, восемтысяччатырохсотметровы рубеж.*

Вельмі часта ў мове сустракаюцца памылкі ва ўжыванні састаўных парадкавых лічэбнікаў. **Запам'ятайце:** *дзе тысячы трынаццаты год, дзве тысячы трынаццатым годам, у дзве тысячы трынаццатым годзе.* **Няправільна:** *двухтысяч трынаццаты год, двухтысячны трынаццаты год, у двухтысячным трынаццатым годзе.*

Практыкум

1. Перакладзіце з рускай мовы на беларускую.

Два высокіх дома, две подруги, три первых дня, четыре длинных месяца, сто двадцать три километра, четыре целых и пять десятых килограмма, три пятых дороги, оба студента, обе ученицы, полтора ведра, полторы тонны, в трёх шагах от дома.

Адказ.

Два высокія дамы, дзве сяброўкі, тры першыя дні, чатыры доўгія месяцы, сто дваццаць тры кіламетры, чатыры цэлыя і пяць дзясятых кілаграма, тры пятая дарогі, абодва студэнты, абедзве вучаніцы, паўтара ведра, паўтары тоны, за тры крокі ад дома.

2. Лічбы замяніце словамі.

Перад 327 школьнікамі, 4/8 шляху, ад 234 літраў, 300-гадовы юбілей, з 49 памылкамі, 2020-ы год, 75-годдзе.

Адказ.

Перад трымастамі дваццаццю сямю школьнікамі, чатыры восьмыя шляху, ад двухсот трыццаці чатырох літраў, трохсотгадовы юбілей, з сарака дзевяццю памылкамі, дзве тысячы дваццаты год, сямідзесяціпяцігоддзе.

3. Выпраўце няправільныя формы лічэбнікаў.

1. За першы дзень падарожнікі прайшлі тры чацвёртых шляху. 2. Чарапахі могуць жыць больш за трохсот гадоў. 3. У адказе было напісана шэсць дзясятых. 4. Мужчыны імчалі на дзвух калясках. 5. Мы засталіся з дзвюмястамі рублямі. 6. У дзвюхтысячным чатырнаццатым годзе адбудуцца важныя падзеі. 7. Ужо праехалі дзвюхтысячпяцсоткіламетровую адлегласць. 8. Да вайны ў Мінску налічвалася каля трохсот сорок шэсць тысяч жыхароў.

Адказ.

1. За першы дзень падарожнікі прайшлі тры чацвёртыя шляху. 2. Чарапахі могуць жыць больш за трыста гадоў. 3. У адказе было напісана шэсць дзясятых. 4. Мужчыны імчалі на дзвух калясках. 5. Мы засталіся з двумастамі рублямі. 6. У дзве тысячы чатырнаццатым годзе адбудуцца важныя падзеі. 7. Ужо праехалі дзвевтысячпяцісоткіламетровую адлегласць. 8. Да вайны ў Мінску налічвалася каля трохсот сарака шасці тысяч жыхароў.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ